

Katholieke Nationale Commissie voor Oecumene
Commission Nationale Catholique pour l'Oecuménisme
rue Guimard 1 – 1040 Bruxelles
ce.belgica@interdio.be - 02 507 05 93

Zesenvijftigste oecumenische ontmoetings- en studiedag
Cinquante sixième journée oecuménique d'étude et de rencontre

<p style="text-align: center;">Oorlog en vrede Een uitdaging voor de christelijke Kerken - Guerre et Paix Un défi pour les Eglises chrétiennes</p>
--

Zaterdag - samedi 09.12.2023
Theologisch en Pastoraal Centrum - Groenenborgerlaan 149 – 2020 Antwerpen

Slotwoord door E.H. K. Priem

Deze studiedag droeg als titel *Oorlog en vrede. Een uitdaging voor de christelijke Kerken*, een kwestie die volop actueel is door de Russische inval in Oekraïne en het conflict in het Heilig Land. In zijn hoofdreferaat vertrok prof. em. Johan De Tavernier (Faculteit van Theologie en Religiewetenschappen KU Leuven) van de vraag: “*Kan oorlog nog rechtvaardig zijn?*”, waarbij hij de rooms-katholieke leer over de rechtvaardige oorlog aan een kritische bevraging onderwierp. Uitgangspunt was de encycliek *Pacem in Terris* (1963) van Johannes XXIII, dat de criteria voor een rechtvaardige oorlog verstremde en het evangelische ideaal van de geweldloosheid herontdekte. De vraag of de traditionele leer over de rechtvaardige oorlog volledig plaats moet maken voor geweldloosheid, dan wel of beide concepten naast elkaar kunnen blijven bestaan, kreeg een nieuwe intensiteit door de omstreden houding van het Vaticaan tegenover de oorlog in Oekraïne (vandaar de ondertitel van het referaat “*Over de worsteling van paus Franciscus met de kerkelijke traditie over geweld en vrede*”). Dat de paus niet expliciet de Russische agressie hekelde sluit aan bij de vroegere *Ostpolitik* van kardinaal Casaroli. Anderzijds vindt Franciscus dat patriarch Kirill van Moskou zich door zijn opstelling verlaagt tot “*misdienaar van Poetin*”. De paus volgt zo de lijn die uitgetekend werd in *Pacem in Terris*, waarin Johannes XXIII een wereldorde bepleitte waarin volkeren vreedzaam samenleven. Daarbij bleef het recht op zelfverdediging van naties buiten het blikveld. De constitutie *Gaudium et Spes* (1965) van Vaticanum II erkende wel dit recht, maar wees de inzet van kernwapens en andere massavernietigingswapens af. Ook de niet eensluidende verklaringen van diverse westerse bisschoppenconferenties over oorlog en vrede passeerden de revue. Voor Paulus VI, in *Populorum Progressio* (1967), was ontwikkeling de nieuwe naam voor vrede. Paus Franciscus trekt deze lijn door in *Fratelli Tutti* (2020), waarin de idee van een rechtvaardige oorlog is ingewisseld voor een ethiek van vredesopbouw, rechtvaardige vrede en geweldloze actie. Hij bouwt liever bruggen dan muren.

Volgens Vader Hildo Bos, aartspriester van de orthodoxe parochie in Amsterdam, staan in de orthodoxie de beleving van de hemelse vrede in de liturgie en de verstillingsgebed centraal, maar zie je in Rusland en Griekenland vaak militair vertoon in de kerk. Deze tweespalt gaat terug naar de christelijke oudheid, waar o.i.v. keizer Constantijn de geloofsbeleving verschoof van een gerichtheid op de eindtijd naar stabiliteit op aarde. Ook de krijgsvaardigheid werd meer spiritueel geduid, bijv. in het bidden voor het leger en het zegenen van vaandels (wapens worden in de orthodoxie pas vanaf de 17de eeuw gezegend). Aan de andere kant kende het oosters christendom nooit een theologie van de rechtvaardige oorlog, maar de Russische Kerk verbindt dood in de strijd met martelaarschap (getuige de legitimatie van de inval in Oekraïne door patriarch Kirill). De voorbije eeuw waren er in de orthodoxie zowel pogingen om een gezaghebbend standpunt in te nemen, als inhoudelijke verschuivingen, o. a. in het “preconciliaire proces” vanaf 1923, dat uitliep op het Grote Concilie op Kreta (2016). De derde preconciliaire conferentie in Chambésy (1986) noemt oorlog in het algemeen een gevolg van kwaad en zonde in de wereld, maar

erkent dat geweld soms gedoogd wordt om vrijheid en recht te herstellen. Een bisschoppelijk concilie van het patriarchaat van Moskou (2000) stelde dan weer de grondslagen vast van de sociale doctrine van de Russisch-orthodoxe Kerk, waarbij in het hoofdstuk over Oorlog en vrede voor de eerste keer de kerk *zelf* een orthodoxe leer van de gerechtvaardigde oorlog formuleerde. Toch bestaat er ook een tegenbeweging, waarin bijv. een voorbereidende commissie voor concilies (2000) het zegenen van wapens in vraag stelde. De aanval van een orthodoxe natie op een orthodox buurvolk, met instemming van kerkelijke leiders, schudde velen wakker. Orthodoxe gelovigen worstelen met het traditionele denken over oorlog en vrede, zij het wel nog meer theologen en leken dan bisschoppen en patriarchen, maar er wordt over nagedacht!

Ook Neal Blough, oud-directeur van het Centre Mennonite in Parijs, ging terug naar de wortels van het mennonisme, een stroming binnen het anabaptisme die van oudsher pacifistisch is. Door de religieuze vervolgingen weken veel doopsgezinden uit naar het toenmalige Pruisen en belandden in Oekraïne, waar ze nog slechts een kleine minderheid vormen. Door de Russische inval keren sommigen van hen zich nu af van hun pacifisme - "Dat geloof is niet langer houdbaar, Poetin heeft me genezen van mijn pacifisme", zo drukt een mennonitische legeraalmoezenier het uit. Jonathan Searle vindt daarom geweld het minste kwaad en komt zo dicht bij de traditie van de rechtvaardige oorlog. Johannes Riemer, die opgroeide in Rusland, schrijft de spanningen tussen Russische en Oekraïense *evangelicals* toe aan het nationalisme en vindt dat de Kerk in het spoor van Jezus geen andere missie heeft dan de verzoening. Volgens Fernando Enns gelden de evangelische geboden niet alleen in tijden van vrede, maar vormen ze ook een leidraad als geweld en oorlog dreigen. Deze uitdaging overschrijdt de grenzen van zijn eigen confessie, maar is een opgave voor de oecumene. Blough herkent zich veeleer in de twee laatste auteurs en, al erkent hij dat het absolute pacifisme in de praktijk moeilijk haalbaar is, toch pleit hij ervoor de vraag om te keren: is de ethiek van de rechtvaardige oorlog wel echt werkbaar? Dient deze niet veeleer om oorlogen te zegenen? Komt er ooit een dag waarop christenen samen zullen zeggen: "Christus vraagt ons om niet te doden"?

Duidelijk is dat de huidige context van oorlogen de christelijke kerken ertoe brengt hun eigen tradities te bevragen. Terwijl de rooms-katholieke Kerk het klassieke concept van de rechtvaardige oorlog lijkt los te laten, vragen sommige mennonieten zich af of je vandaag nog pacifistisch kan zijn. Binnen de orthodoxie klinken zowel stemmen vóór als tegen de oorlog. Dit proces is nog volop gaande en mondt voorlopig nog niet uit in officiële stellingnamen. Hierbij is een rol weggelegd voor de oecumene, zoals ook bleek uit het afsluitende panelgesprek. Daarin wees prof. De Tavernier op de invloed van protestantse theologen op het herdenken van sommige rooms-katholieke concepten (bijv. de deugd van zachtmoedigheid). Vader Bos pleitte voor een gezonde spanning tussen rechtvaardige oorlog en pacifisme. Volgens Dr. Blough is er al een oecumenische convergentie op het vlak van de vragen, maar nog niet op dat van de antwoorden.